

Inkluzivní vzdělávání

Marie Vítková

Klíčová slova: vyhláška, školský zákon, legislativní opatření, podpůrná opatření, vyrovnávací opatření, inkluzivní vzdělávání, podpora

Cílem současného školství v ČR je vytvořit takové školní prostředí a klima školy, které poskytne všem žákům stejné podmínky a šance na dosažení odpovídajícího stupně vzdělání a zajistí jim právo na rozvoj jejich individuálních předpokladů (*zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon*). Koncepce vzdělávacího systému se přizpůsobuje požadavkům evropské společnosti. V posledních dvou desetiletích v ČR došlo k významným změnám ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP), což se projevuje snahou integrovat co největší počet žáků se SVP do běžných typů škol a školských zařízení a postupně vytvořit model inkluzivního vzdělávání (Bartoňová, M., Vítková, M. 2007).

Na druhé straně současná školská legislativa respektuje speciálně vzdělávací potřeby (SVP) žáků s těžkým postižením, souběžným postižením více vadami a s poruchou autistického spektra (PAS). Pro ně jsou vytvořeny vzdělávací programy realizované ve speciálních školách a školských zařízeních, ve kterých pracují erudovaní speciální pedagogové (Vítková, M. 2006; Vítek, J., Vítková, M. 2010).

Pro názornost rozložení potřeb žáků si představme pyramidu, kde širší základna představuje 85–90% populace žáků, kteří nevyžadují podporu, směrem k vrcholu pyramidy vyžaduje 5–10% žáků z příslušného populačního ročníku speciální intervenci v běžných školách a školských zařízeních a na vrcholu pyramidy se pohybuje 1–5% žáků, kteří potřebují k realizaci svého vzdělání speciální vzdělávací programy uskutečňované většinou ve speciálních školách nebo speciálních zařízeních.

Úmluva o právech osob se zdravotním postižením

K významnému kroku směrem k podpoření inkluze patří ratifikace *Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením* Českou republikou v září 2009 (zákon č. 198/2009 Sb. o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů – antidiskriminační zákon), schválený Valným shromážděním OSN v prosinci 2006. *Úmluva* navazuje na sedm již existujících úmluv OSN o lidských právech a svobodách osob se zdravotním postižením, nezakládá žádná nová práva, pouze vyžaduje jejich důsledné plnění. Za důležité pokládá *Úmluva* zajištění přístupu osob se zdravotním postižením k fyzickému, ekonomickému, sociálnímu a kulturnímu prostředí, ke vzdělávání, rehabilitaci, k informacím a ke komunikaci. *Úmluva* je založena na principu rovnosti, jejím cílem je ochrana a zajištění rovného přístupu k právům a svobodám pro osoby se zdravotním postižením a zabezpečení respektu k jejich důležitosti.

Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením

Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením (2010, č. 253) je zpracován na léta 2010–2014. Je rozdělen do samostatných kapitol navazujících na jednotlivé články *Úmluvy*. Z našeho pohledu nás zajímají především kapitoly *Nezávislý život* (odkaz na zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách), *Vzdělávání a školství* a *Zaměstnávání* (profesní poradenství, pracovní a profesní rehabilitace). Každá kapitola obsahuje popis stávajícího stavu a cílů, soubor termínovaných průběžných opatření včetně uvedení resortu, který je za jejich plnění odpovědný.

Česká republika patří mezi státy, které si uvědomují odpovědnost za odstraňování bariér občanům se zdravotním postižením. Postupně bylo vypracováno a schváleno pět Národních plánů, které formulují politiku státu ve vztahu ke zdravotně postiženým občanům:

- *Národní plán pomoci zdravotně postiženým občanům* (1992, č. 466).
K jeho prioritním cílům patřilo odstranění nejzávažnějších případů

diskriminace a zahájení systémových změn v oblasti podpory občanů se zdravotním postižením.

- *Národní plán opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení* (1993, č. 493)
- *Národní plán vyrovnání příležitostí pro občany se zdravotním postižením* (1998, č. 256). Struktura plánu vycházela z mezinárodního dokumentu *Standardní pravidla vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením* (1993).
- *Národní plán podpory a integrace občanů se zdravotním postižením* (2005, č. 104). Důležitým dokumentem je *Střednědobá koncepce státní politiky vůči občanům se zdravotním postižením* (2004, č. 605)
- *Národní plán vytváření rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením* (2010, č. 253).

Naplňováním Národních plánů došlo ke zlepšení přístupu státu k občanům se zdravotním postižením, což se promítlo v zajištění lepších podmínek pro ně a k jejich postupné integraci do společnosti. Na přípravě Národních plánů se vždy aktivně podílely reprezentace zastupující zájmy zdravotně postižených. Za pozitivní změny v posledním období je možné považovat:

- Přijetí zákona o sociálních službách (č. 108/2006 Sb.), na jehož základě byla zahájena reforma sociálních služeb.
- Kladení stále většího důrazu na rovný přístup dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami ke vzdělání a na nediskriminaci těchto osob. Školským zákonem (č. 561/2004 Sb.) bylo umožněno vzdělávání v obou proudech vzdělávání – základním i speciálním.
- Postupné zpřístupňování jednotlivých druhů veřejné dopravy.
- Zlepšování přístupu k informačním systémům pro osoby se zdravotním postižením (zákon č. 384/2008 Sb. o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob, nově – užívání písemného záznamu mluvené řeči).

INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

- Zpřístupňování muzeí a galerií, dostupnost veřejných knihovnických služeb.

Nadále však zůstávají některé otázky otevřené a nedořešené a je třeba pokračovat v jejich optimálním vyřešení:

- Cíleně usilovat o zlepšení nepříznivé situace v zaměstnávání osob se zdravotním postižením (zákon č. 463/2004 Sb. o zaměstnanosti).
- Dokončit odstranění bariér u veřejných budov a dopravních staveb.
- Důsledně uplatňovat princip inkluzivního vzdělávání pro žáky a studenty se zdravotním postižením.
- Dořešit podmínky ve vzdělávání studentů se zdravotním postižením v rámci terciárního stupně vzdělávání.

Národní akční plán inkluzivního vzdělávání (NAPIV)

V březnu 2010 byl schválen vládou ČR návrh MŠMT ČR – *Národní akční plán inkluzivního vzdělávání (NAPIV)* s cílem zajistit rovný přístup a rovné příležitosti všech osob ke vzdělávání, jehož součástí je zavedení nezbytných opatření k ukončení segregáční praxe v českém školství a k prevenci diskriminačních jevů. Navržené cíle a opatření směřují k posílení inkluzivního pojetí výchovy a vzdělávání na všech stupních a typech škol a k implementaci principů a metod inkluze do vzdělávání na všech úrovních školského systému. *Inkluzivním vzděláváním* se v dokumentu rozumí vzdělávání rozvíjející kulturu školy směrem k sociální koherenci. *Inkluze* v tomto pojetí představuje uspořádání ve škole hlavního vzdělávacího proudu způsobem, který může nabídnout adekvátní vyučování všem žákům s ohledem na jejich individuální rozdíly a s respektem vůči jejich aktuálním vzdělávacím potřebám.

V rámci obecně závazných právních předpisů se nově definují stupně podpurných opatření a jim odpovídající prostředky speciálně pedagogické podpory poskytované žákům v inkluzivním vzdělávání. U žáků se

zdravotním postizením a žáků mimořádně nadaných se počítá se vzděláváním s pomocí podpůrných opatření, u žáků se sociálním znevýhodněním s pomocí vyrovnávacích opatření. Podpůrnými opatřeními se rozumí využívání speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek, speciálních učebnic a didaktických materiálů, zařazení předmětů speciálně pedagogické péče, poskytování pedagogických a psychologických služeb, souběžné působení dvou pedagogických pracovníků ve třídě, zajištění služeb asistenta pedagoga a poskytnutí individuální podpory při výuce. Vyrovnávacími opatřeními se rozumí užívání speciálně pedagogických metod, postupů, prostředků a forem vzdělávání, poskytování pedagogických a psychologických služeb, zajištění služeb asistenta pedagoga, poskytnutí plánu individuální podpory v rámci výuky a přípravy na výuku, jejichž cílem je vyrovnat vstupní znevýhodnění žáků, aby se mohli vzdělávat ve školách hlavního vzdělávacího proudu.

Legislativní rámec

Stávající legislativa v České republice akceptuje mezinárodní dokument *Úmluvu o právech dítěte*, ve které je uvedeno: „Smluvní strany se shodují, že výchova dítěte má směřovat k rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a jeho rozumových schopností na nejvyšší možnou míru.“ (zákon ČSFR č. 22/1991 Sb.) Školská legislativa se opírá o program rozvoje vzdělávací soustavy *Kvalita a odpovědnost* (1994) a zajišťuje ve svých ustanoveních právo všech dětí na adekvátní formu pravidelného systematického vzdělávání (Vítková, M. 2004).

Cíle vzdělávací politiky schválila vláda ČR na svém zasedání v r. 1999 a na jejím základě vznikl *Národní program rozvoje v České republice Bílá kniha* (2001). Česká *Bílá kniha* je pojata jako systémový projekt, formulující myšlenková východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj vzdělávací soustavy ve střednědobém horizontu.

Podle školského zákona (č. 561/2004 Sb. §16) jsou za **žáky se speciálními vzdělávacími potřebami** považováni žáci se zdravotním postižením – tělesným, zrakovým, sluchovým, mentálním, poruchami autistického spektra, s narušenou komunikační schopností, souběžným po-

INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

stižením více vadami a specifickými poruchami učení nebo chování, žáci se zdravotním znevýhodněním (tj. zdravotně oslabení, dlouhodobě nemocní a s lehčími zdravotními poruchami vedoucími k poruchám učení a chování) a žáci se sociálním znevýhodněním (tj. žáci z rodinného prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy, s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou a žáci v postavení azylantů a účastníků řízení o udělení azylu). Patří sem i okruh žáků nadaných a mimořádně nadaných (Vítková, M. in Lechta, V. 2010, s. 169).

Děti, žáci a studenti se zdravotním postižením mají právo bezplatně užívat při vzdělávání speciální učebnice, speciální didaktické a kompenzační učební pomůcky poskytované školou. Dětem, žákům a studentům, kteří nemohou vnímat řeč sluchem, se zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání prostřednictvím znakového jazyka. Dětem, žákům a studentům, kteří nemohou číst běžné písmo zrakem, se zajišťuje právo na vzdělávání s použitím Braillova hmatového písma, těm, kteří se nemohou dorozumívat mluvenou řečí, se zajišťuje právo na bezplatné vzdělávání pomocí nebo prostřednictvím náhradních způsobů dorozumívání (alternativní a augmentativní komunikace – AAK). Pro žáky a studenty se zdravotním postižením lze zřídit školy, event. v rámci školy jednotlivé třídy, oddělení nebo studijní skupiny s upravenými vzdělávacími programy (skupinová integrace). Žáci s těžkým mentálním postižením, žáci se souběžným postižením více vadami a žáci s poruchami autistického spektra mají právo vzdělávat se v základní škole speciální. Ředitel má právo zřídit funkci **asistenta pedagoga** ve třídě, kde se vzdělává žák se speciálními vzdělávacími potřebami; v případě dětí, žáků a studentů se zdravotním postižením a znevýhodněním je nezbytné vyjádření školského poradenského zařízení (vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů nadaných a mimořádně nadaných).

Děti, žáci a studenti se SVP se vzdělávají od r. 1989, s významným akcentem od ledna 2005, ve školách a školských zařízeních hlavního vzdělávacího proudu. Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského pracoviště povolit individuální vzdělávací plán (IVP) žákovi nebo studentovi, jedná-li se o žáka se SVP, o žáka mimořádně nadaného, ve středním vzdělávání nebo vyšším odborném vzdělávání i z jiných závažných důvodů.

Děti se zdravotním postižením se mohou vzdělávat v mateřských školách pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami (MŠ pro zrakově, sluchově nebo tělesně postižené, MŠ pro hluchoslepé, MŠ logopedická, MŠ speciální, MŠ při zdravotnickém zařízení), žáci se zdravotním postižením v základních školách pro žáky se SVP (ZŠ pro zrakově, sluchově nebo tělesně postižené, pro hluchoslepé, pro žáky se specifickými poruchami učení nebo specifickými poruchami chování, ZŠ logopedická, ZŠ praktická, ZŠ při zdravotnickém zařízení) a ve středních školách: na gymnáziu, střední odborné škole (SOS), středním odborném učilišti (SOU), odborném učilišti (OU), praktické škole pro zrakově, sluchově nebo tělesně postižené, konzervatoři pro zrakově postižené, odborném učilišti a praktické škole pro mentálně postižené. Žáci s těžkým mentálním postižením, žáci se souběžným postižením více vadami a žáci s poruchou autistického spektra mají právo se vzdělávat v základní škole speciální (ZŠS).

Individuální vzdělávací plán

Děti, žáci a studenti se speciálními vzdělávacími potřebami (SVP) se vzdělávají od r. 1989, s významným akcentem od 1. ledna 2005 (platnost školského zákona č. 561/2004 Sb.), v hlavním vzdělávacím proudu. Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského pracoviště povolit **individuální vzdělávací plán (IVP)** žákovi nebo studentovi, jedná-li se o žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, o žáka mimořádně nadaného, ve středním vzdělávání, anebo vyšším odborném vzdělávání, i z jiných závažných důvodů.

Zpracování IVP vyplývá z §18 školského zákona (č. 561/2004 Sb.) a z prováděcí vyhlášky č. 147/2011, kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., §6, kde je deklarováno, že za tvorbu IVP žáka zodpovídá ředitel kmenové školy. Práce na tvorbě IVP by měla být týmová, IVP se vypracovává v případě potřeby individuálně integrovaného žáka, žáka s hlubokým mentálním postižením či pro žáka speciální školy. Pracovníci SPC nebo PPP jsou odborníky, kteří pomáhají a konzultují při tvorbě plánu. Tvoří jej třídní učitel za asistence rodičů a dalších odborníků včetně asistenta pedagoga. IVP vychází ze školního vzdělávacího programu příslušné školy, závěrů speciálně pedagogického vyšetření a vyjádření zákonného zástupce žáka. Je součástí dokumentace žáka. IVP obsahuje:

INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

- údaje o obsahu, rozsahu, průběhu a způsobu poskytování individuální speciálně pedagogické nebo psychologické péče;
- údaje o cíli vzdělávání žáka;
- vyjádření potřeby dalšího pedagogického pracovníka;
- seznam kompenzačních, rehabilitačních a učebních pomůcek;
- návrh případného snížení počtu žáků ve třídě atd.

IVP se zpravidla vypracovává před nástupem žáka do školy, není uzavřeným dokumentem, může být podle potřeb během školního roku doplňován a upravován. S podobou IVP ředitel seznamuje rodiče žáka, který jej potvrdí svým podpisem. Dvakrát ročně sleduje školské poradenské zařízení plnění a dodržování postupů stanovených v IVP a poskytuje všem participujícím poradenskou podporu. Jako výstup z takového hodnocení by měla být sepsána zpráva o výsledcích a postupech dítěte.

Základem pro sestavení IVP je dobře stanovená speciálně pedagogická diagnostika. Za zvláště významný aspekt při jeho sestavování je nutné stanovit prognózu, která je založena na racionálním pochopení dítěte a jeho rodiny (Přinosilová, D. 2007).

Kromě výše jmenovaných obecných náležitostí by měl dále IVP obsahovat způsob úpravy prostředí, formu denního režimu (předměty, fotografie, piktogramy atd.), individuální metody a postupy výchovně vzdělávací intervence. Při sestavování IVP, sestavování úkolů a postupů, je třeba stanovit priority, které jsou přesně individualizovány podle profilů dítěte, požadavků rodiny a potřeb školy.

IVP je závazným dokumentem pro zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáka s důrazem na spolupráci rodiny, školy, poradenského pracoviště, protože tak lze dosáhnout výraznějšího zlepšení ve vývoji dítěte, žáka, studenta.

Hodnocení žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Nedílnou součástí výchovně vzdělávacího procesu jsou činnosti spojené s hodnocením žáků. Při hodnocení výsledků vzdělávání žáka se SVP